

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK ETIKA (AXLOQ) TUYG'USINI SHAKLLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

Suyunova M.A.

Termiz davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'limda tarbiyani rashkil kafedراسi o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: ekologik etika ,tabiat, resurs, maktabgacha yoshdagi bolalar, ekologik ta'lim , pedagogik amaliyot , atrof-muhit , erta bolalilik , ekologik ta'lim, pedagogik kompetentsiya , interfaol o'qitish usullari.

Ключевые слова: экологическая этика, природа, ресурс, дошкольники, экологическое образование, педагогическая практика, окружающая среда, раннее детство, экологическое образование, педагогическая компетентность, интерактивные методы обучения.

Key words: environmental ethics, nature, resource, preschoolers, environmental education, pedagogical practice, environment, early childhood, environmental education, pedagogical competence, interactive teaching methods.

РЕЗЮМЕ:

Ilmiy maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga nisbatan axloqiy sifatlarni shakllantirish bilan bog'liq jihatlarni tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada maktabgacha yosh davrida tabiatga nisbatan ongli xulq-atvorni rivojlantirishning asosiy jihatlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot zamonaviy adabiyotlar va empirik ma'lumotlarni ko'rib chiqish, shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik amaliyotni joriy etish tajribasiga asoslangan. Muallif maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologiya fanini o'qitishning samarali metodlari yo'qligi, o'qituvchilarning ekologik dunyoqarashni shakllantirishga yetarlicha e'tibor bermayotgani, shuningdek, yosh bolalarning ekologiya bo'yicha o'quv resurslaridan foydalanish imkoniyati cheklanganligi kabi asosiy muammolarni ko'rsatadi. Maqolada vaziyatni yaxshilash, jumladan, interfaol o'qitish usullaridan foydalanish, maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik yo'naltirilgan dasturlarni joriy etish, ekologik ta'lim sohasidagi o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Tadqiqot bolalarni atrof-muhitga mas'uliyatli boshqaruvchi bo'lishga tayyorlash uchun juda erta yoshda ekologik tafakkurni shakllantirishga yanada tizimli va o'ylangan yondashuvni talab qiladi.

РЕЗЮМЕ:

Научная статья посвящена анализу аспектов, связанных с формированием у дошкольников нравственных качеств по отношению к природе. В статье рассматриваются основные аспекты развития осознанного поведения по отношению к природе в дошкольном возрасте. Исследование основано на анализе современной литературы и эмпирических данных, а также на опыте внедрения педагогической практики в дошкольные образовательные организации. Автор указывает на такие основные проблемы, как отсутствие эффективных методов

преподавания экологических дисциплин в дошкольных учреждениях, недостаточное внимание педагогов к формированию экологического мировоззрения, а также ограниченный доступ маленьких детей к образовательным ресурсам по экологии. В статье даны рекомендации по улучшению ситуации, в том числе по использованию интерактивных методов обучения, внедрению экологически ориентированных программ в ДОУ, повышению профессиональной квалификации педагогов в области экологического образования. Исследование требует более систематического и вдумчивого подхода к формированию экологического мышления в очень раннем возрасте, чтобы подготовить детей к тому, чтобы они стали ответственными экологическими менеджерами.

SUMMARY:

The scientific article is devoted to the analysis of aspects related to the formation of moral qualities in preschool children in relation to nature. The article considers the main aspects of the development of conscious behavior in relation to nature in preschool age. The study is based on the analysis of modern literature and empirical data, as well as on the experience of introducing pedagogical practice in preschool educational organizations. The author points out such main problems as the lack of effective methods of teaching environmental disciplines in preschool institutions, insufficient attention of teachers to the formation of an environmental worldview, as well as limited access of young children to educational resources on ecology. The article provides recommendations for improving the situation, including the use of interactive teaching methods, the introduction of environmentally oriented programs in preschool educational institutions, and improving the professional qualifications of teachers in the field of environmental education. The study requires a more systematic and thoughtful approach to the formation of environmental thinking at a very early age in order to prepare children to become responsible environmental managers.

Kelajak avlodni zamonamizning yetuk kishilari qilib tarbiyalash hayotimiz, davrimizning shu kungi eng dolzarb masalalaridan biridir. Bu borada bolalarni ekologik bilimlar bilan tanishtirish muhim rol o'ynaydi. Bizni o'rab turgan tabiat - bitmas tuganmas xazina. Uning jonli va jonsiz tabiati, turli-tuman o'simliklar dunyosi, hayvonot olami yosh qalbning to'g'ri o'sib, shakllanishida, tabiatda bo'ladigan voqea- hodisalaming sir-asrorini o'rganib voyaga yetishida katta manba bo'lib xizmat qiladi. Maktabgacha yoshda bola qiziquvchan bo'ladi. U atrofidagi, MTT hovlisidagi rang - barang gullarni, sharqirab oqayotgan suvlarni, guldan-gulga qo'nib uchayotgan kapalaklarni, betinim sayrayotgan qushlarni ko'rib quv Naydi, yayraydi. Bola tafakkurining o'sishida, ona tabiatga bo'lgan qiziqishini ortishida tevarak - atrofdagi tabiatning roli beqiyos kattadir. Bolalarni, tabiat bizga in'om etgan ana shu go'zal manzaralari bilan tanishtirib borishimiz, tabiatning har bir giyohi, har bir hayvonotining insonlar uchun, tabiat uchun naqadar katta ahamiyatga ega ekanligini aytib, o'rgatib borishimiz, ma'naviy oziqlantirishimiz kerak.

Bolalarni tabiat bilan tanishtirishdan maqsad yosh avlodni ona vatanimizni sevishtga, uning o'simliklari, hayvonot olamini asrash, saqlash, ko'paytirish ruhida tarbiyalashdan iboratdir. Buning uchun bolalarni tabiat bilan tanishtirish ishlarini maktabgacha ta'lim yoshidanoq boshlamoq kerak. Shunga ko'ra ota-

otalar va pedagog tarbiyachilar oldidagi eng muhim vazifalardan biri bolalarni tabiatning go‘zalliklarini ko‘ra bilish, uni sevish, tabiatda yuz beradigan voqea - hodisalar haqida to‘g‘ri tushunchaga ega bo‘lish, tabiat yaratgan boyliklardan oqilona foydalanish ruhida tarbiyalashdan iborat bo‘lmog‘i lozim.

Tabiat - bu organik (tirik) va noorganik (notirik) dunyoni o‘zida qamrab olgan bir butun olam, tabiat - g‘oyat xilma-xil shakllari, tarkibiy qismlari bilan insoniyatni qurshab turgan organik va anorganik olamlar, o‘simlik va hayvonot dunyosi. Insoniyat esa undan paydo bo‘lib, ajralib chiqqan mavjudotdir. Shu bois uning bir mohiyati tabiiy (biologik), ikkinchi mohiyati ijtimoiydir.

Tabiat, tug‘ilish, yashash, o‘shish, faoliyat maydoni hisoblanadi. Inson tabiat bilan birga yashaydi, o‘sadi, rivojlanadi. Insoniyat tabiatga ta’sir etibgina qolmasdan, unga bevosita bog‘liq hamdir. Tabiatga bog‘liq omillar texnika, iqtisodiy ekologik munosabatlarni ham belgilaydi. Ana shu holat kishilarning tabiat, atrof-muhitga bo‘lgan munosabatlarini muvofiqlashtirish zarurligini taqozo etadi. Bolalami ilk yoshidan hayvonot olami bilan tanishtirish orqali ularda mehr uyg‘otish, jonsiz va jonli tabiatni muhofaza qilish ekologik tarbiyaning dastlabki elementlaridan biri sifatida tadqiq etilishi lozim bo‘lgan muammodir. Ayniqsa, bu yo‘nalish maxsus o‘rganilmaganligi, hozirgi kunda esa davlat va jamiyatning barkamol shaxsga bo‘lgan ehtiyojining kuchayganligi dolzarb ekanligidan dalolat beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolarni tabiat bilan tanishtirish orqali estetik, aqliy, axloqiy jihatdan tarbiyalash, jismoniy rivojlantirish barcha zamonlarda ham o‘ta dolzarb muammolardan hisoblangan. Tabiat bilan tanishish insonni ma’naviy kamolotga yetkazuvchi jarayon bo‘lib, uni barcha salbiy xatolardan saqlaydi. Natijada, uning xulqiy go‘zalligi ortadi. Shu sababdan ham tabiat bilan tanishtirish orqali ta’lim-tarbiya jarayoni uzoq tarixga ega. Shu nuqtai nazardan O‘rta Osiyo xalqlari tabiatni muhofaza qilish sohasida boy an’anaga ega. Bu bolaning o‘shib tug‘ilgan joyi haqidagi boshlang‘ich bilimlarni bilishi, yer haqidagi asosiy bilimlarni kengaytirish va yerga bo‘lgan munosabatning aqliy, axloqiy, estetik, jismoniy tomondan rivojlantirishdan iborat.

Tabiat - bitmas-tuganmas xazinadir. O‘simliklar dunyosi, hayvonot olami yosh qalbning to‘g‘ri o‘shib shakllanishida, tabiatda bo‘ladigan voqea-hodisalarning sir asrorini o‘rganib voyaga yetishida katta manba bo‘lib xizmat qiladi. tabiatdagi narsalar ikki qismdan: jonsiz va jonli tabiatdan iboratdir. Jonsiz tabiatga yer, quyosh, yulduzlar, suv, havo, toshlar, tuproq, jonli tabiatga esa o‘simliklar, hayvonlar, mikroorganizmlar, insonlar kiradi. Jonsiz tabiat deyilishiga sabab ular oziqlanmaydi, o‘smaydi, ko‘paymaydi, rivojlanmaydi. Masalan, toshni olsak, unga suv ham, havo ham kerak emas. Jonli tabiatga

kiruvchilar esa oziqlanadilar, nafas oladilar, o'sadilar va ko'payadilar. Jonli tabiat vakillari o'simlik, havo, suv, yorug'lik, issiqlik va ozuqa bo'lmasa yashay olmaydi. Jonli tabiatdagi barcha mavjudotlardan eng qudratlisi insondir. Inson fikrlaydi, mehnat qiladi, turli kashfiyotlar ixtiro qiladi. Tabiat insonni ma'naviy boyitishning bitmas tuganmas manbaidir. Tabiat bilan inson o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlashda ekologik ta'lim-tarbiyaning roli nihoyatda katta. Ta'lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshiriladigan uzluksiz ekologik ta'lim va tarbiya insonning tabiatiga, qolaversa, o'ziga nisbatan yangi munosabatlarning shakllanishini taqozo etadi. Bu o'z navbatida barkamol insonning shakllanishida poydevor bo'lib xizmat qilishi mumkin. Tabiatga nisbatan muhabbat uyg'otish ona Vatanga, uning tabiat yodgorliklari, tarixiy obidalari, xalqimizning an'analariga hurmat ruhida tarbiyalashga, yuksak ma'naviyatli shaxsning shakllanishiga olib keladi. Tabiatni asrab avaylash ardoqlash insonning burchi ekanligi haqidagi ta'limotlar Turoni Turkistondan yetishib chiqqan buyuk olimlarning ta'limotlarida o'z ifodasini topgan. Allomalar o'z davrida tabiatdan foydalanish, ular bilan bog'liq bo'lgan voqea, hodisalar haqida boy ma'lumotlarni yozib qoldirganlar. Tabiatga mehr, yuksak axloq-odobini tarbiyalash lozimligini o'z asarida bayon etganlar.

Tabiatga muhabbat - juda keng qamrovli va murakkab his-tuyg'udir. U yuksak ruhiy va aqliy qatlamlarni o'z ichiga oladigan murakkab bir butunlikni tashkil etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda atrof muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirishga doir tadqiqot ishlarini olib borgan M.Umarovning fikricha, bu hissiyotni tarbiyalashni bolalikning erta yoshidan boshlash muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Har bir bolada o'zi yashab turgan mahalliy o'lka va O'zbekiston tabiatiga muhabbat bilan qarash, unga ko'ngil qo'yish ishtiyoqi o'sib boradi. Bolalikda tug'ilgan bu tuyg'u maktab yillarida rivojlanib, boyib boradi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish - bu ularda tabiatga to'g'ri munosabatni tarbiyalash va hissiy tajribaga asoslangan, atrof - muhit haqidagi real bilimlarni anglashning ta'limiy vositasidir

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida" 2020 yil 22 dekabrda 802-sonli qaroriga 1-ilova Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat Standarti.
2. "O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablarini tasdiqlash haqida"gi O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha Ta'lim Vazirining buyrug'i. Ro'yxat raqami № 3032. 03.07.2018-y.
3. "Илк кадам" Мактабгача таълим муассасасининг Давлат ўқув дастури Тошкент – 2018 й.

4. Sh.M. Mirziyoyev-“Yangi O‘zbekiston Strategiyasi”-Toshkent-2021. 4. Kayumova.N.M.-“Maktabgacha pedagogika.” T.: TDPU -2013 y. O‘quv qo‘llanma.
5. Kamilova, G. A, Ro‘zieva Z E, Botirova. Nio A. Maktabgacha talim tashkilotlarida bolalarni ekologik-gigienik tarbiyalash imkoniyatlari. Maktabgacha talim-Maktab- Oliy talim konsepsiyasi muammo, yechimlar va istiqbollar xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallarl. Buxoro. 2022 yil. 46-48 betlar.
6. Suyunova Matluba Abdusaidovna. Maktabgacha yoshidagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirishning psixologik-pedagogik jihatlari//Muallim hem uzluksiz bilimlendirio‘. Ilmiy-metodikaliq jurnal.- Nekis. 5/1-san 2023.326-331 b
7. Suyunova Matluba Abdusaidovna. Maktabgacha yoshidagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirish//Научный фокусю2023 y.1 sentyabr.18-23 b
7. Smailova M. M. Kichik maktab o‘quvchilarida ekologik dunyoqarashni shakllantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlari // BBC 88 P 86. – 2023. – B. 240.
8. Ashyrova M. G. Bolalarni ekologik ta'lim va tarbiyalash muammolari va zarurati; Ekologik ta'lim maqsadlari //Ilmiy rivojlanish muammolarini hal qilishning innovatsion mexanizmlari. – 2016. – B. 35-38.
9. Abdulshehidova X. E. Didaktik o'yinlar orqali erta maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik dunyoqarashini shakllantirish // Pedagogika fanlari xabarnomasi. – 2021. – Yo‘q. 3. – 59-63-betlar.
10. Nazarenko T.V. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ta'limni shakllantirish muammosining nazariy asoslari // "Lipetsk tajribasi" va XXI asr pedagogikasi. – 2017. – B. 96-100.
11. Podaneva T.V. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyat asoslarini shakllantirish // Fan, madaniyat, ta'lim olami. – 2018. – Yo‘q. 4 (71). – 86-91-betlar.
12. Kobeleva O. V., Tretyakov A. L. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limi: nazariy va tashkiliy asoslar // Saratov viloyat ta'limni rivojlantirish institutining axborotnomasi. – 2019. – Yo‘q. 4. – 29-36-betlar.
13. Didieva A. R. Maktab o'quvchilarining ekologik dunyoqarashini shakllantirish // Loyiha muallifi va ilmiy muharrir. – 2021. – B. 191.
14. Kozlovskaya T. A., Peremyshleva Yu. Yu. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni rivojlantirish vositasi sifatida kvest o'yinlari texnologiyasi // Ilmiy konferentsiyalar byulleteni. – MChJ konsalting kompaniyasi Ucom , 2021. – No. 5-1. – 56-57-betlar.
15. Goncharova E. V. G 65 Maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash nazariyasi va usullari: oliy pedagogik o‘quv yurtlari talabalari uchun ma‘ruzalar kursi. – Nijnevartovsk: Nijnevart. ijtim. universitet. nashriyoti, 2008. - 326 b.
16. Turobjonov S. , Tursunov T. , Pulatov X. Oqova suvlarni tozalash texnologiyasi T. : Musiqa, 2010, 256 b. 25. Turobjonov S.M.
17. Ergashev A. , Ergashev T. Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish. T. : Yangi asr avlodi, 2005, 436 b.
18. Qobilov Sh. Ekologiya qonunchiligini buzganlik uchun yuridik javobgarlikni takomillashtirish muammolari. NDA, T, 2002, 22 bet.